

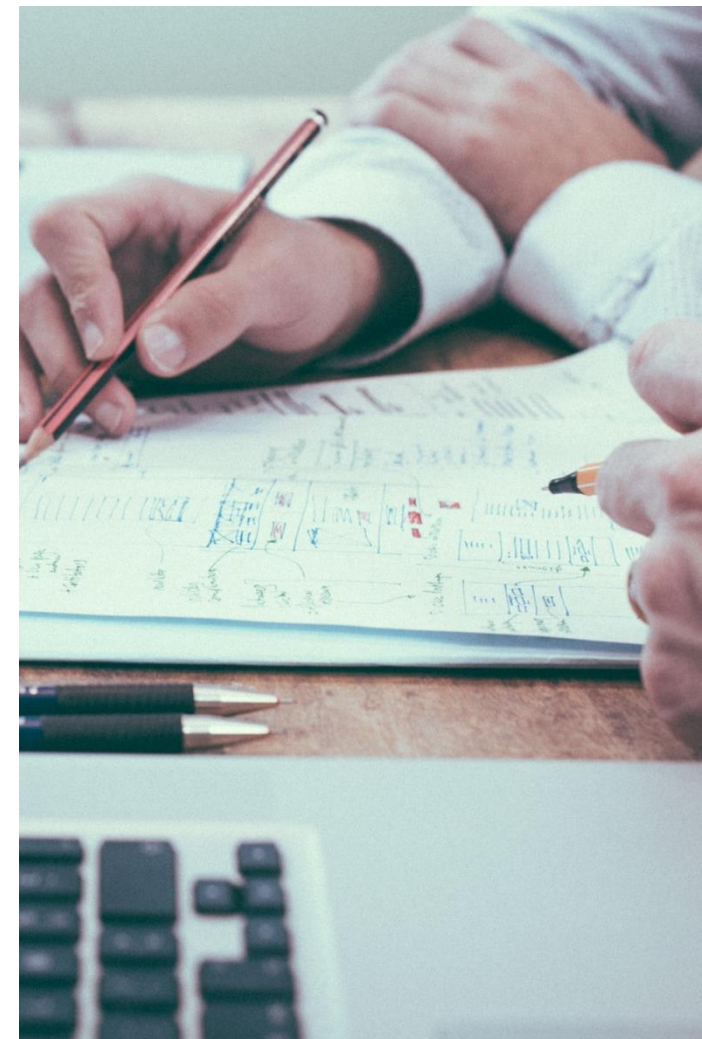
Ocena ex-post Strategii zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa na lata 2012-2020

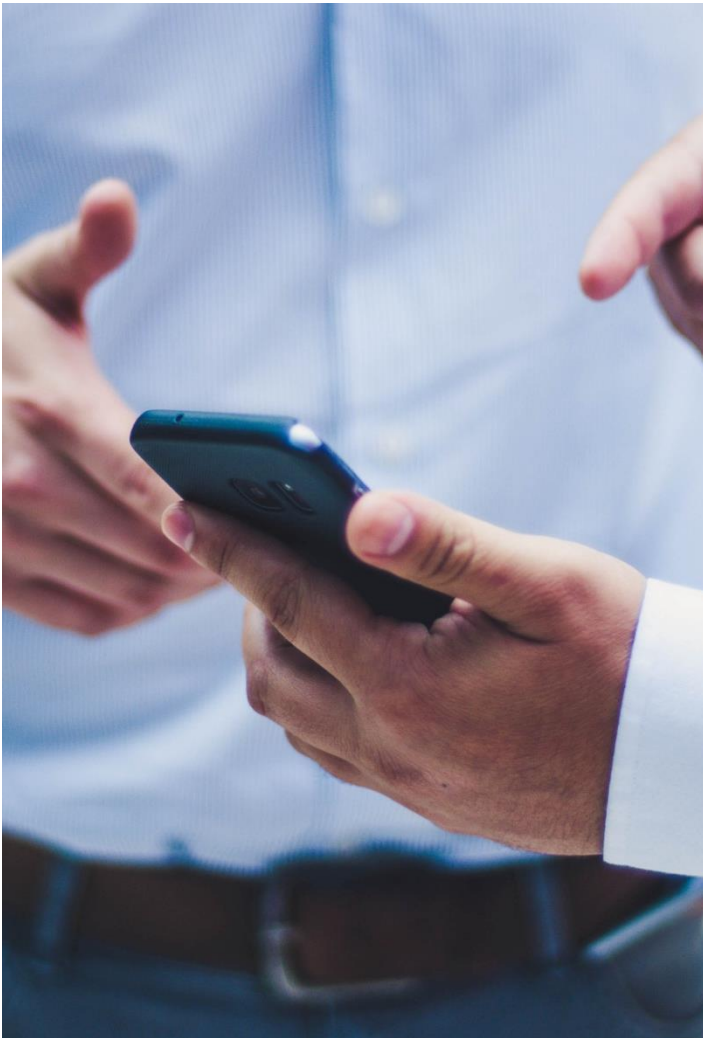
Cel badania?

Głównym celem opracowania SZRWRiR było określenie kluczowych kierunków rozwoju obszarów wiejskich, rolnictwa i rybactwa w perspektywie do 2020 r., a tym samym właściwe adresowanie zakresu interwencji publicznych finansowanych ze środków krajowych i wspólnotowych.

Długookresowy cel główny działań służących rozwojowi obszarów wiejskich, rolnictwa i rybactwa zdefiniowano w strategii w następujący sposób: poprawa jakości życia na obszarach wiejskich oraz efektywne wykorzystanie ich zasobów i potencjałów, w tym rolnictwa i rybactwa, dla zrównoważonego rozwoju kraju.

Celem realizacji oceny było określenie, czy cele i założenia Strategii zrównoważonego rozwoju wsi, rolnictwa i rybactwa na lata 2012-2020 udało się zrealizować w całości lub części, jaki był wkład poszczególnych uczestników w realizację celów strategii, czy udało się uzyskać zakładane rezultaty oraz co należałoby zmienić w przyszłości.

Metody i techniki badawcze

W analizie przyjęto zasadę triangulacji metodologicznej. W zależności od możliwości i dostępnych źródeł ocenę przeprowadzono w oparciu o zróżnicowane źródła i techniki badawcze. Pozwoliło to na uzyskanie pełniejszych odpowiedzi na zadane pytania ewaluacyjne.

W badaniu zastosowano trzy metody badawcze:

analizę *desk research*,

panel ekspertów,

ankiety CAWI w grupach przedstawicieli MRiRW, innych ministerstw oraz przedstawicieli urzędów marszałkowskich.

Metoda badawcza	Źródła/narzędzia	Próba
Analiza desk research	<ul style="list-style-type: none"> • Strategie zintegrowane, • Strategie średniookresowe, • Strategie wojewódzkie, • Programy operacyjne o zasięgu krajowym i regionalnym 	<p>N=50 dokumentów</p> <ul style="list-style-type: none"> • 9 strategii zintegrowanych • 2 strategie średniookresowe • 16 strategii regionalnych • 23 ogólnopolskie i regionalne programy operacyjne
Panel ekspertów	Scenariusz panelu ekspertów	<p>N=5 ekspertów</p> <p>2 reprezentujących urzędy centralne</p> <p>2 reprezentujących naukę</p> <p>1 reprezentującego organizację przedsiębiorców sektora rolno-spożywczego</p>
Ankiety CAWI	Kwestionariusze ankiety CAWI (wypełnianej za pomocą internetowego kwestionariusza) rozesłane do wszystkich ministerstw i urzędów marszałkowskich	<p>N=143</p> <p>30 przedstawicieli Ministerstwa Rolnictwa i Rozwoju Wsi</p> <p>31 przedstawicieli innych ministerstw i urzędów centralnych</p> <p>(*) 82 przedstawicieli wszystkich urzędów marszałkowskich</p>

1. Czy cele SZRW RiR 2012-2020 były aktualne w całym okresie jej wdrażania?
2. Czy długookresowy cel główny SZRW RiR 2012-2020 *poprawa jakości życia na obszarach wiejskich oraz efektywne wykorzystanie ich zasobów i potencjałów, w tym rolnictwa i rybactwa, dla zrównoważonego rozwoju kraju* jest nadal aktualny?
3. Czy SZRW RiR 2012-2020 spełniła zakładaną rolę dokumentu wyznaczającego kierunki działań publicznych na rzecz rozwoju obszarów wiejskich, rolnictwa i rybactwa w latach 2014–2020 wskazane w programach operacyjnych z perspektywy finansowej UE 2014-2020? W szczególności czy cele SZRW RiR 2012-2020 zostały uwzględnione i uszczegółowione w pozostałych strategiach zintegrowanych, strategiach regionalnych oraz programach krajowych i regionalnych współfinansowanych ze środków UE na lata 2014-2020?

4. Jakie mechanizmy koordynacji są najskuteczniejsze dla włączenia w realizację strategii innych podmiotów pełniących rolę wiodącą lub wspierającą dla kierunków interwencji wskazanych w SZRW RiR 2012-2020?

5. Czy wskaźniki SZRW RiR 2012-2020 były adekwatne do zakładanych celów, czy spełniały wymogi metodologii SMART i czy były ambitne?

6. Na ile cele lub kierunki interwencji SZRW RiR 2012-2020 były wykorzystywane w pracach podejmowanych przez MRiRW/ MRiRW kierowało się strategią w realizacji swoich prac?

Cel 1. Wzrost jakości kapitału ludzkiego, społecznego, zatrudnienia i przedsiębiorczości na obszarach wiejskich;

Cel 2. Poprawa warunków życia na obszarach wiejskich oraz poprawa ich dostępności przestrzennej.

Cel 3. Bezpieczeństwo żywnościowe.

Cel 4. Wzrost produktywności i konkurencyjności sektora rolno-spożywczego.

Cel 5. Ochrona środowiska i adaptacja do zmian klimatu na obszarach wiejskich.

W jakim zakresie zostały osiągnięte wskaźniki przypisane do celów SZRW RiR 2012-2020?

Na ile zmiany w ramach ww. celu szczegółowego wynikały z wdrażania strategii, a na ile z innych czynników?

Które z kierunków interwencji celach są nadal aktualne?

1. Czy cele SZRWRiR 2012-2020 były aktualne w całym okresie jej wdrażania?

Na podstawie zrealizowanego badania (panelu ekspertów) można stwierdzić, że wszystkie cele SZRWRiR były i są nadal aktualne. Zarówno cel główny, jak i cele szczegółowe zdaniem ekspertów zostały właściwie dobrane i będą aktualne jeszcze przez długi czas.

Pytanie badawcze nr 2: Czy długookresowy cel główny SZRWRiR 2012-2020 Poprawa jakości życia na obszarach wiejskich oraz efektywne wykorzystanie ich zasobów i potencjałów, w tym rolnictwa i rybactwa, dla zrównoważonego rozwoju kraju jest nadal aktualny?

Cel ten został potwierdzony we wszystkich badaniach opisywanych w raporcie. Potwierdzili go eksperci i zdecydowanie stwierdzili, że cel ten nadal będzie aktualny. Został on bardzo dobrze określony i zawiera wszystkie niezbędne elementy. Cel ten potwierdziła również analiza desk research oraz badania ankietowe (CAWI).

Pytanie badawcze nr 3: Czy SZRWRiR 2012-2020 spełniła zakładaną rolę dokumentu wyznaczającego kierunki działań publicznych na rzecz rozwoju obszarów wiejskich, rolnictwa i rybactwa w latach 2014-2020 wskazane w programach operacyjnych z perspektywy finansowej UE 2014-2020? W szczególności czy cele SZRWRiR 2012-2020 zostały uwzględnione i uszczegółowione w pozostałych strategiach zintegrowanych, strategiach regionalnych oraz programach krajowych i regionalnych współfinansowanych ze środków UE na lata 2014-2020?

Analiza desk research wykazała, że cele, priorytety i kierunki interwencji SZRWRiR 2012-2020 zawarto aż w 50 dokumentach strategicznych i programach operacyjnych. SZRWRiR 2012-2020 spełniła zatem funkcję wyznaczającego kierunki działań publicznych na rzecz rozwoju obszarów wiejskich, rolnictwa i rybactwa w latach 2014-2020

- Badania CAWI realizowane w grupach pracowników MRiRW oraz przedstawicieli innych
- badanych resortów i zaangażowanych instytucji również potwierdziły, że SZRWRiR
- 2012-2020 spełniła zakładaną rolę dokumentu wyznaczającego kierunki działań publicznych na rzecz rozwoju obszarów wiejskich, rolnictwa i rybactwa.

Pytanie badawcze nr 4: Jakie mechanizmy koordynacji są najskuteczniejsze dla włączenia w realizację strategii innych podmiotów pełniących rolę wiodącą lub wspierającą dla kierunków interwencji wskazanych w SZRW RiR 2012-2020?

Zdaniem większości badanych (ponad 60%) kluczową rolę mogłyby odegrać szkolenia pracowników instytucji w zakresie zarządzania strategicznego. Ważną rolę mogłaby odegrać faktyczna partycypacja w postaci organizowania cyklicznych spotkań instytucji zarządzającej z samorządami.

Pytanie badawcze nr 5: Czy wskaźniki SZRWIR 2012-2020 były adekwatne do zakładanych celów, czy spełniały wymogi metodologii SMART i czy były ambitne?

Pojęcie SMART jest akronimem pięciu angielskich słów: specific, measurable, attractive, realistic, timely defined:

Specific, czyli sprecyzowany

Measurable, czyli mierzalny

Attractive, czyli atrakcyjny

Realistic, czyli realny

Timely defined, czyli określony w czasie

Wymóg **precyzji** spełniają niemal wszystkie wskaźniki. Wyjątek stanowi wskaźnik stanu/potencjału ekologicznego jednolitych części wód powierzchniowych. Powodem braku precyzji tego indykatora jest złożoność kwestii jednolitości wód, na którą wpływają m.in. czynniki: chemiczne, biologiczne, sezonowe i inne.

Mierzalne są niemal wszystkie wskaźniki za wyjątkiem stanu/potencjału ekologicznego jednolitych części wód powierzchniowych.

Atrakcyjne są niemal wszystkie wskaźniki za wyjątkiem odsetka osób korzystających regularnie (co najmniej raz w tygodniu) z Internetu na wsi.

Realne są niemal wszystkie wskaźniki za wyjątkiem odsetka mieszkańców wsi, którzy oceniają sytuację finansową według gospodarstwa domowego jako dobrą. Wskaźnik ten jest obarczony błędem subiektywizmu.

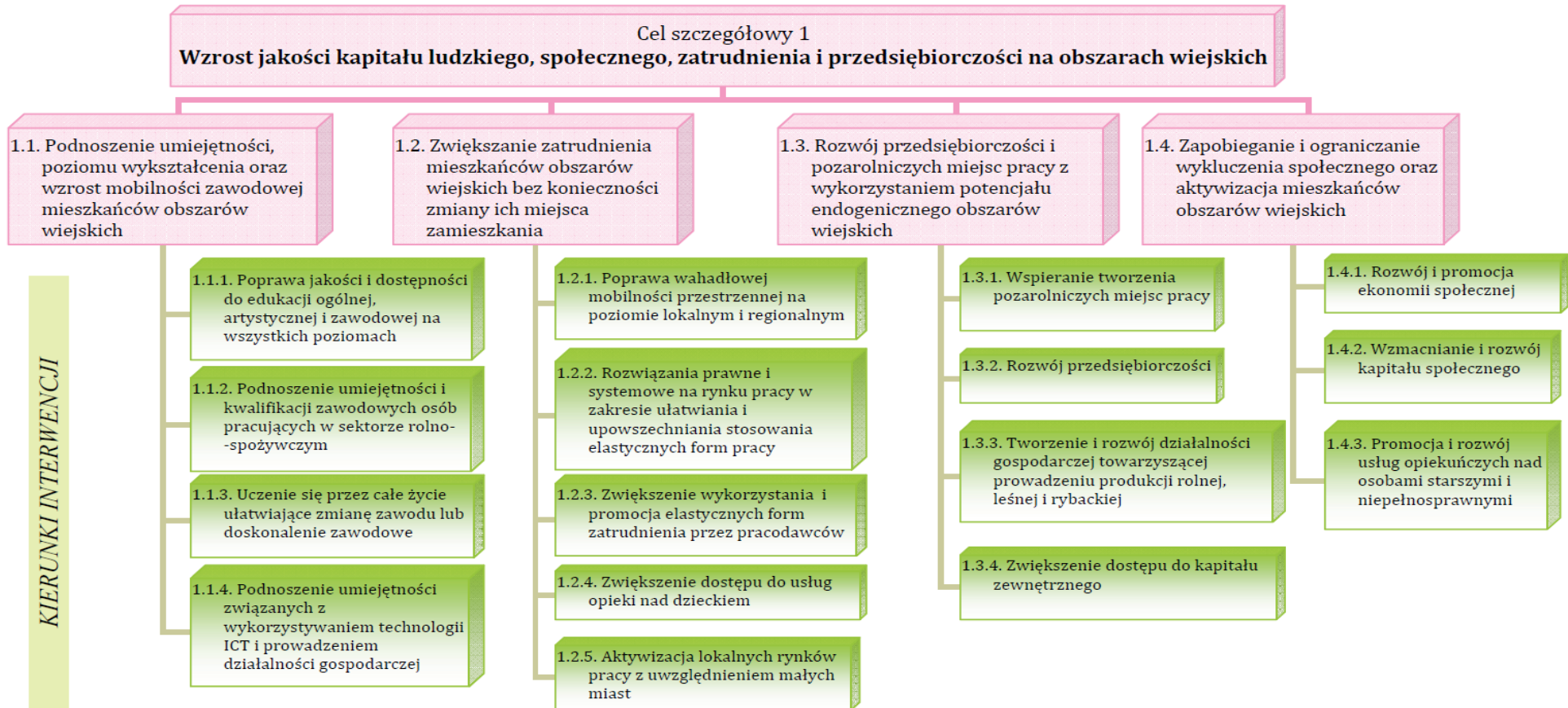
- Wszystkie wskaźniki są właściwie **określone w czasie** – z interwałem jednego roku. Zawierają również wartość docelową, którą należało osiągnąć i utrzymać w 2020 r.

Pytanie badawcze nr 6: Na ile cele lub kierunki interwencji SZRWRiR 2012-2020 były wykorzystywane w pracach podejmowanych przez MRiRW (na ile MRiRW kierowało się strategią w realizacji swoich prac)?

W świetle wypowiedzi przedstawicieli MRiRW ponad $\frac{3}{4}$ z nich w toku realizowanych przez MRiRW zadań wykorzystywało cele lub kierunki interwencji SZRWRiR 2012-2020 (w tym co piąty robił to stale, a co drugi – często). Z kolei co piąty badany stwierdził, że nie sięgał do nich wcale. Wskaźnik wykorzystania celów i kierunków interwencji przez MRiRW należy uznać za wysoki.

Poszczególne cele SZRWRiR znajdują odzwierciedlenie w działaniach resortów koordynujących opracowanie dokumentów strategicznych. Najczęściej w tych dokumentach zawarto cel 1. Wzrost jakości kapitału ludzkiego, społecznego, zatrudnienia i przedsiębiorczości na obszarach wiejskich (75% wskazań), cel 2. Poprawa warunków życia na obszarach wiejskich oraz poprawa ich dostępności przestrzennej (71,9%) oraz Wzrost produktywności i konkurencyjności sektora rolno-spożywczego (71%). Rzadziej natomiast wykorzystywano cel 4. Wzrost produktywności i konkurencyjności sektora rolno-spożywczego (64,5% wskazań) oraz cel 3. Bezpieczeństwo żywnościowe (64,5%).

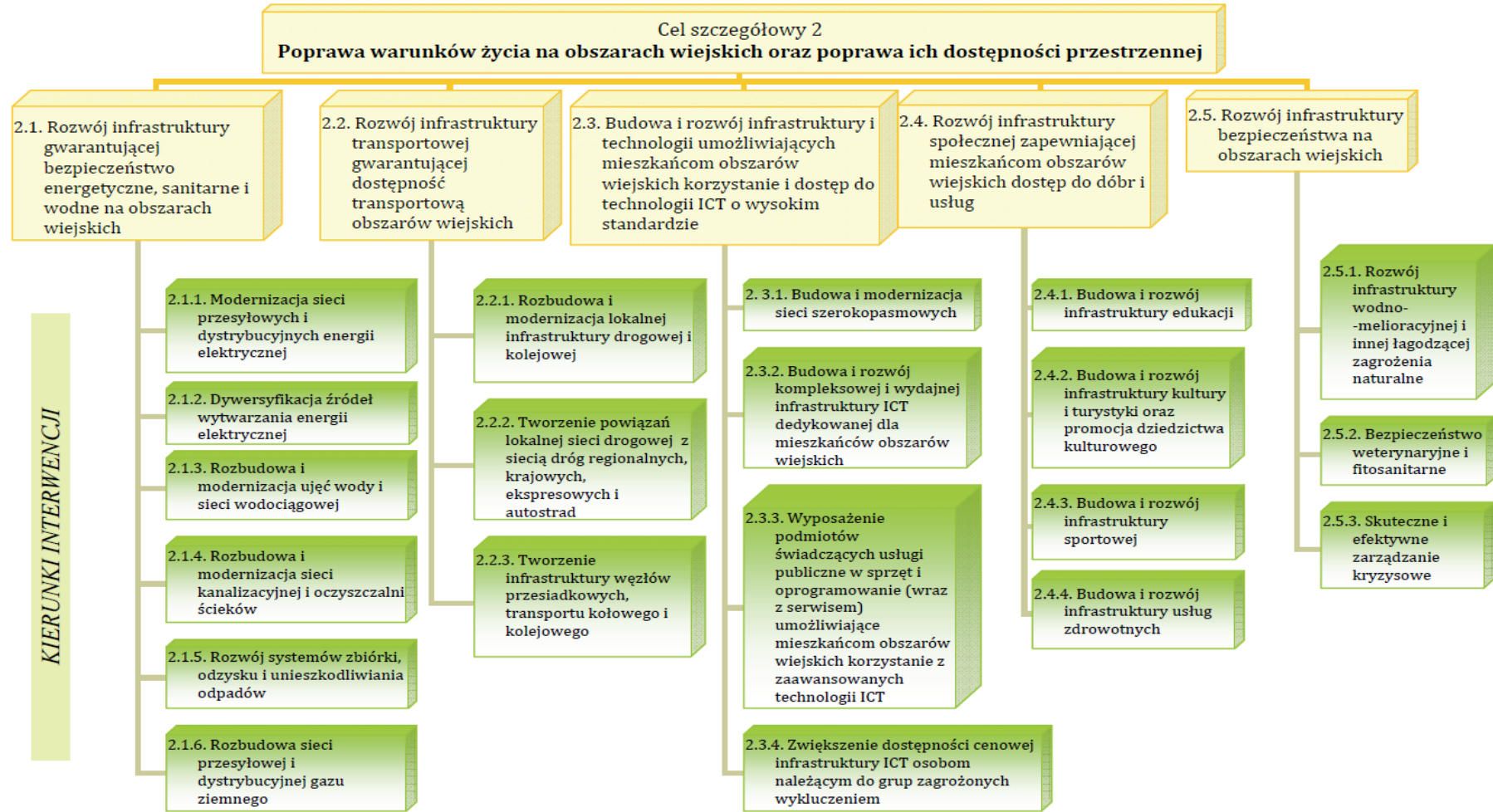

Cel 1. Wzrost jakości kapitału ludzkiego, społecznego, zatrudnienia i przedsiębiorczości na obszarach wiejskich;

Ponieważ SZRWiR znalazła swoje odniesienia aż w 50 dokumentach strategicznych i programach o zasięgu regionalnym oraz ogólnopolskim można stwierdzić, że jej wpływ na zrealizowanie celu ogólnego *Wzrost jakości kapitału ludzkiego, społecznego, zatrudnienia i przedsiębiorczości na obszarach wiejskich* był znaczący. Jednakże problemy: niskiego poziomu kapitału społecznego, zatrudnienia i przedsiębiorczości były już zdiagnozowane przed wprowadzeniem strategii. Nie wpływa to jednak na końcową ocenę, wskazującą, że w okresie obowiązywania strategii znacznie zmalało bezrobocie, wydatnie zwiększyły się wysokości emerytur oraz poprawiły się warunki rozwoju i jakość kapitału społecznego oraz wzrósł poziom bezpieczeństwa socjalnego i ustabilizowała się sytuacja na rynku pracy.

Aktualne są wszystkie kierunki interwencji dla celu pierwszego ze szczególnym naciskiem na wzmocnienie interwencji w zakresie: budowy systemu wiedzy i innowacyjności w rolnictwie, współpracy, nauki, doradztwa.

Cel 2. Poprawa warunków życia na obszarach wiejskich oraz poprawa ich dostępności przestrzennej.

Wskaźniki	Wykonanie
Odsetek długości dróg publicznych zamiejskich o nawierzchni twardej ulepszonej [%];	W roku 2020 wskaźnik ten wyniósł 53,9%. Oznacza to, że został on osiągnięty. Wartość oczekiwaną uzyskano już w 2016 r.
Odsetek dzieci w wieku 3-5 lat objętych wychowaniem przedszkolnym na wsi [%];	Wskaźnik ten osiągnięto w latach 2018-2019. Nie osiągnięto jednak go w roku docelowym (2020). Przyczyną była najprawdopodobniej izolacja społeczna wywołana pandemią SARS CoV II. Jednakże przyczynę zmniejszenia się odsetka dzieci w wieku 3-5 lat objętych wychowaniem przedszkolnym w placówkach na wsi należy dokładnie zbadać.
Odsetek gospodarstw domowych na wsi, które oceniając otoczenie miejsca zamieszkania, wskazały na wielką trudność w dostępie do usług transportu publicznego [%];	Najbardziej aktualny pomiar, który mieści się w ramach czasowych strategii uzyskano w badaniu Polska wieś i rolnictwo 2019.

Cel 2. Poprawa warunków życia na obszarach wiejskich oraz poprawa ich dostępności przestrzennej.

Wskaźniki	Wykonanie
Odsetek ludności korzystającej z sieci wodociągowej na wsi [%];	Wskaźnik <i>Odsetka ludności korzystającej z sieci wodociągowej na wsi</i> został już osiągnięty w 2017 r. W roku docelowym (2020) osiągnął on wartość 85,6%.
Odsetek gospodarstw domowych na wsi, które oceniając otoczenie miejsca zamieszkania, wskazały na wielką trudność w dostępie do usług transportu publicznego [%];	W raporcie Transport inkluzyny – rola polityki transportowej w kształtowaniu zrównoważonego rozwoju kraju powołano się na badanie Instytutu Rozwoju Wsi i Rolnictwa PAN z 2018 r. Badanie to wykazało, że 26 proc. wszystkich sołectw w Polsce nie ma żadnego połączenia z miejscowością gminną (za wyjątkiem autobusu szkolnego). Wartość odsetka gospodarstw domowych na wsi, które oceniając otoczenie miejsca zamieszkania, wskazały na wielką trudność w dostępie do usług transportu publicznego została opublikowana po raz ostatni w 2012 r. Wskaźnik ten wymaga zatem pilnej korekty, ponieważ problem wykluczenia transportowego mieszkańców wsi jest problemem poważnym – sygnowanym przez Biuro rzecznika Praw Obywatelskich oraz przez parlament.

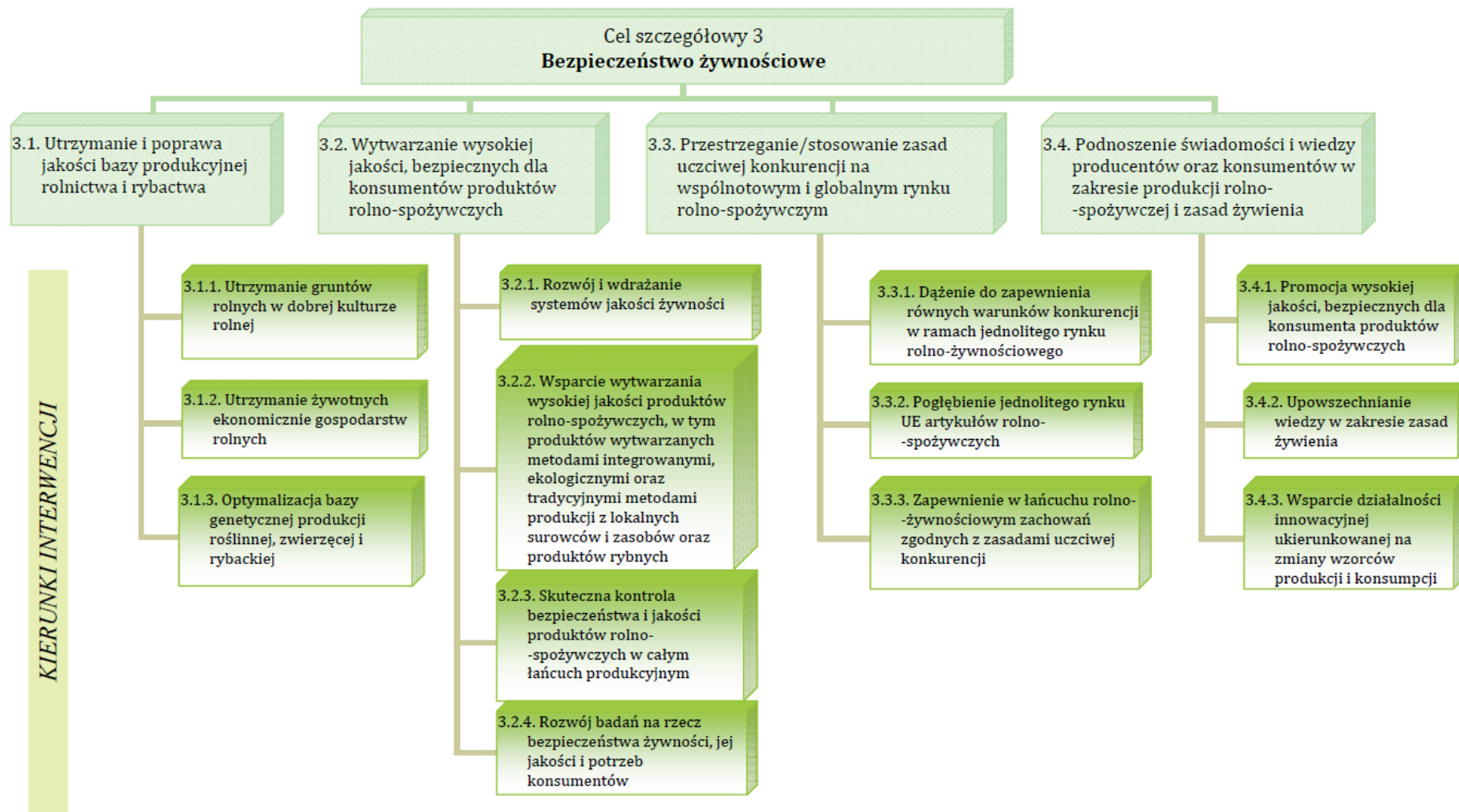
Cel 2. Poprawa warunków życia na obszarach wiejskich oraz poprawa ich dostępności przestrzennej.

Aktualne kierunki interwencji celu nr 2

- 2.1.1. Modernizacja sieci przesyłowych i dystrybucyjnych energii elektrycznej;
- 2.1.2. Dywersyfikacja źródeł wytwarzania energii elektrycznej;
- 2.1.3. Modernizacja i rozbudowa ujęć wody i sieci wodociągowej;
- 2.1.4. Rozbudowa i modernizacja sieci kanalizacyjnej i oczyszczalni ścieków;
- 2.2.3. Tworzenie infrastruktury węzłów przesiadkowych transportu kołowego i kolejowego;

Cel 3. Bezpieczeństwo żywnościowe.

Wskaźniki	Wykonanie
Odsetek próbek artykułów rolno-spożywczych o niewłaściwej jakości handlowej [%];	Wskaźnik ten został osiągnięty jedynie w latach 2016-2017. Przed tym okresem i po tym okresie odsetek artykułów rolno-spożywczych o niewłaściwej jakości handlowej był wyższy od wartości docelowej.
Powierzchnia użytków rolnych utrzymanych w dobrej kulturze rolnej [w mln ha].	Wskaźnik ten był osiągnięty przez cały okres obowiązywania strategii.

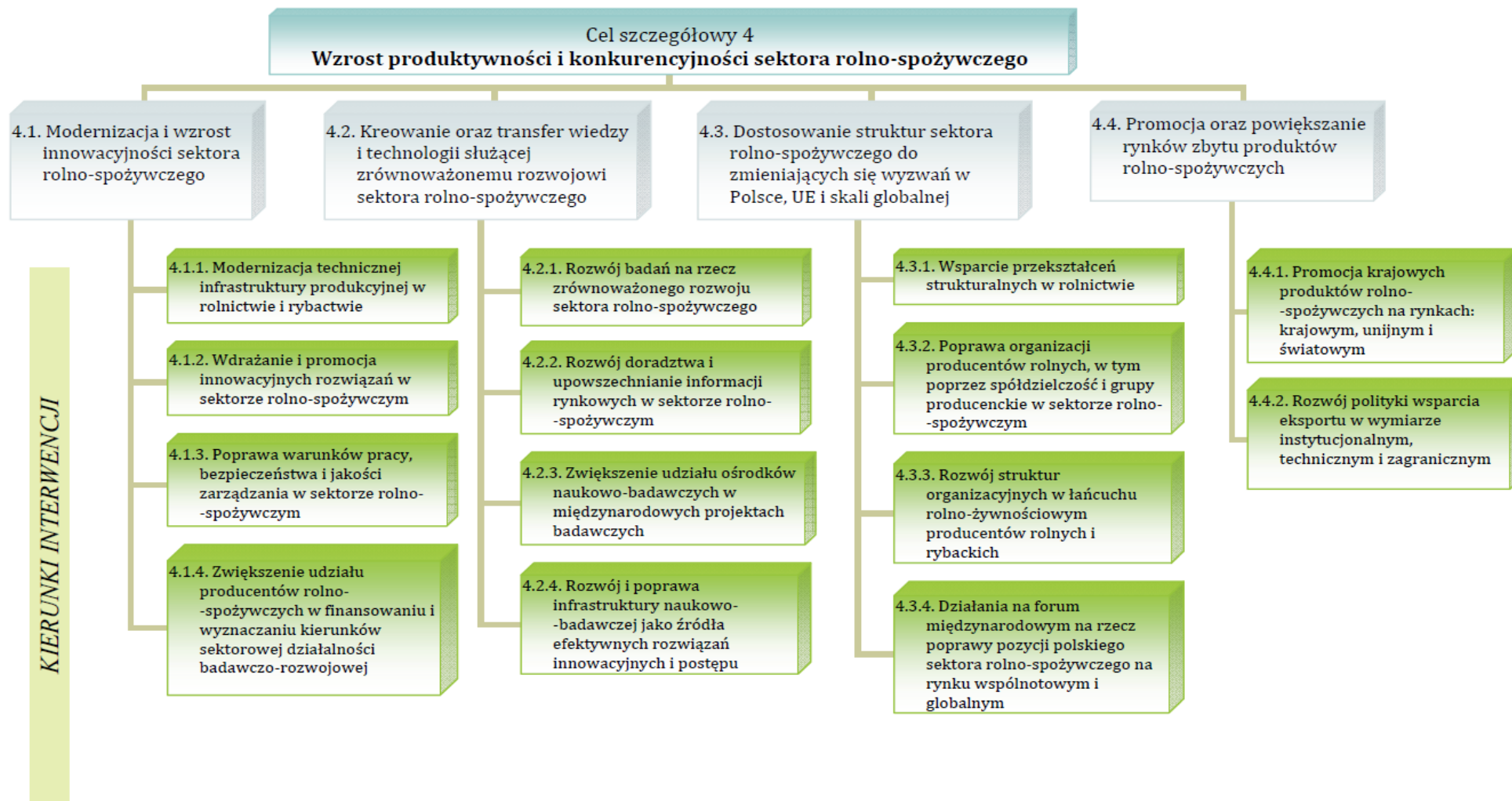

Cel 3. Bezpieczeństwo żywnościowe.

Aktualne kierunki interwencji celu nr 3

- 3.1.1. Utrzymanie gruntów rolnych w dobrej kulturze rolnej;
- 3.2.1. Rozwój i wdrażanie systemów jakości żywności;
- 3.4.1. Promocja wysokiej jakości, bezpiecznych dla konsumenta produktów rolno-spożywczych.

Cel 4. Wzrost produktywności i konkurencyjności sektora rolno-spożywczego.

Wskaźniki	Wykonanie
Udział powierzchni użytków rolnych w gospodarstwach rolnych o powierzchni użytków rolnych powyżej 30 ha w powierzchni użytków rolnych ogółem w gospodarstwach rolnych [%];	Wskaźnik ten został osiągnięty w ostatnim roku realizacji strategii. Zaobserwowany trend jest wyraźnie wzrostowy, w związku z czym, można założyć, że w przyszłości będzie mieć miejsce dalsza konsolidacja gruntów i dalszy wzrost odsetka użytków rolnych w ww. grupie gospodarstw.
Przeciętny miesięczny dochód na 1 osobę z gospodarstwa indywidualnego w rolnictwie w relacji do dochodu na 1 osobę z pracy na własny rachunek [%];	Przez cały okres obowiązywania strategii stosunek dochodów na 1 osobę z gospodarstwa indywidualnego relacji do dochodu na 1 osobę z pracy na własny rachunek nie osiągnął zakładanego poziomu 60%.

Cel 4. Wzrost produktywności i konkurencyjności sektora rolno-spożywczego.

Wskaźniki	Wykonanie
Wartość eksportu artykułów rolno-spożywczych w przeliczeniu na 1 mieszkańca [w euro];	Wartość wskaźnika przekraczała poziom docelowy przez cały okres obowiązywania strategii, a w ostatnim roku jej obowiązywania osiągnęła wolumen niemal dwukrotnie wyższy od zakładanego.
Udział nakładów w dziedzinie rolnictwa w nakładach na działalność B+R ogółem [%].	W żadnym roku obowiązywania strategii wartość docelowa wskaźnika nie została osiągnięta.

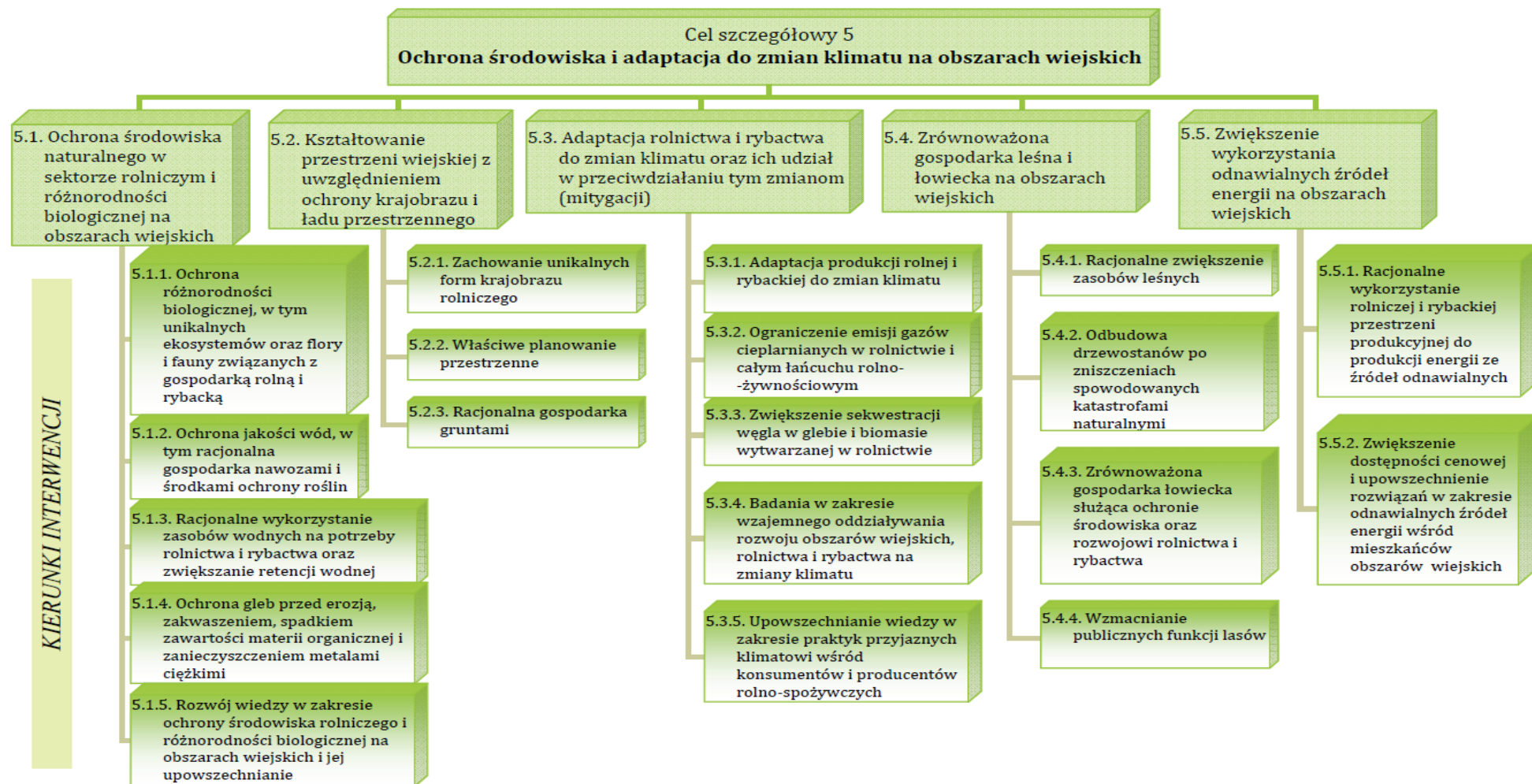
Cel 4. Wzrost produktywności i konkurencyjności sektora rolno-spożywczego.

Aktualne kierunki interwencji celu nr 4

- 4.2.1. Rozwój badań na rzecz zrównoważonego rozwoju sektora rolno-spożywczego;
- 4.2.2. Rozwój doradztwa i upowszechnianie informacji rynkowych o sektorze rolno-spożywczym;
- 4.3.3. Rozwój struktur organizacyjnych w łańcuchu rolno-spożywczym producentów rolnych i rybackich;
- 4.3. Dostosowanie struktur sektora rolno-spożywczego do zmieniających się wyzwań w Polsce, UE i w skali globalnej;
- 4.4. Promocja oraz powiększanie rynków zbytu produktów rolno-spożywczych.

Cel 5. Ochrona środowiska i adaptacja do zmian klimatu na obszarach wiejskich.

Wskaźniki	Wykonanie
Udział emisji gazów cieplarnianych z rolnictwa w całkowitej emisji gazów cieplarnianych [%];	W 2019 r. największy udział w całkowitej emisji gazów cieplarnianych w gospodarce miał sektor energetyczny (ok 82,4%, w tym spalanie paliw 76,8%). Rolnictwo w 2019 r. było odpowiedzialne za 8,38% emisji (wobec 8,25% w 2018 roku), procesy przemysłowe za 6,2% i gospodarka odpadami za 3,1%. Wskaźnik został zatem osiągnięty we wszystkich latach obowiązywania SZRWRiR.
Wskaźnik liczebności ptaków pospolitych krajobrazu rolniczego FBI,	Wskaźnik nie został osiągnięty w okresie obowiązywania strategii. Relatywnie najwyższy był w latach 2015-2016 a po 2016 r. uległ on obniżeniu.

Cel 5. Ochrona środowiska i adaptacja do zmian klimatu na obszarach wiejskich.

Wskaźniki	Wykonanie
Wskaźnik czystości wód [%]	<p>Omawiany wskaźnik w strategii jest trudny do uzyskania, specjalistyczny i wielowymiarowy (wody gruntowe, cieki rzeczne, jeziora, woda pitna, użytkowa, skład biologiczny i chemiczny). Nie oznacza to, że jakość wody jest wskaźnikiem nieużytecznym.</p> <p>Ze względu na trudności z pozyskaniem wartości wskaźnika proponuje się wprowadzenie innych wskaźników tzw. pośrednich.</p>

Cel 5. Ochrona środowiska i adaptacja do zmian klimatu na obszarach wiejskich.

Aktualne kierunki interwencji celu nr 5

Aktualne są wszystkie kierunki interwencji celu 5 SZRWRiR 2012-2020. Przypisane do celu 5 wskaźniki w większości nie zostały osiągnięte albo są trudno mierzalne. Wobec wyzwań cywilizacyjnych na szczególną uwagę zasługuje kwestia racjonalnego gospodarowania wodą (np. poprzez organizację Gospodarki o Obiegu Zamkniętym – w tym także w rolnictwie).

Ponieważ SZRWRIr 2012-2020 znalazła swoje odniesienia aż w 50 dokumentach strategicznych i programach o zasięgu regionalnym oraz ogólnopolskim można stwierdzić, że **jej wpływ na kształtowanie polityki kierowanej do obszarów wiejskich i sektora rolno-spożywczego na poziomie międzysektorowym i samorządowym był znaczący.**

Cele szczegółowe strategii zostały sformułowane systemowo (kompleksowo), a rozstrzygnięcia strategiczne zawarte w SZRWRIr 2012-2020 są w większości nadal aktualne.

W toku realizacji strategii nie osiągnięto części wartości docelowych wskaźników docelowych, jednakże ocena całościowa wskazuje na skuteczność i trafność

- zakładanych efektów rzeczowych SZRWRIr 2012-2020. **Część wskaźników zmieniała**
- w trakcie realizacji strategii swoje definicje lub sposób zbierania danych**, co istotnie
- wpłynęło (negatywnie) na możliwość ich wykorzystania podczas ewaluacji.

Podsumowanie

Aktualne w dalszym ciągu są wszystkie kierunki interwencji, a w stopniu szczególnym następujące.

Poprawa jakości i dostępności do edukacji na wszystkich poziomach;	Poprawa wahadłowej mobilności przestrzennej na poziomie lokalnym i regionalnym;	Zwiększenie dostępności do usług dostępu nad dzieckiem;	Promocja i rozwój usług opiekuńczych nad osobami starszymi i niepełnosprawnymi.	Modernizacja sieci przesyłowych i dystrybucyjnych energii elektrycznej;
<ul style="list-style-type: none"> • Dywersyfikacja źródeł wytwarzania energii elektrycznej;	Modernizacja i rozbudowa ujęć wody i sieci wodociągowej.	Utrzymanie gruntów rolnych w dobrej kulturze rolnej;	Rozwój i wdrażanie systemów jakości żywności;	Promocja wysokiej jakości, bezpiecznych dla konsumenta produktów rolno-spożywczych.

Podsumowanie

Rozwój badań na rzecz zrównoważonego rozwoju sektora rolno-spożywczego;	Rozwój doradztwa i upowszechnianie informacji rynkowych o sektorze rolno-spożywczym;	Rozwój struktur organizacyjnych w łańcuchu rolno-spożywczym producentów rolnych i rybackich;	Dostosowanie struktur sektora rolno-spożywczego do zmieniających się wyzwań w Polsce, UE i w skali globalnej;	Promocja oraz powiększanie rynków zbytu produktów rolno-spożywczych .
Ochrona różnorodności biologicznej, w tym unikalnych ekosystemów oraz flory i fauny związanych z gospodarką rolną i rybacką;	Ochrona jakości wód, w tym racjonalna gospodarka nawozami i środkami ochrony roślin.	Racjonalne wykorzystywanie zasobów wodnych na potrzeby rolnictwa, w tym retencji wodnej;	Adaptacja produkcji rolnej i rybackiej do zmian klimatu;	Ograniczenie emisji gazów cieplarnianych w rolnictwie i całym łańcuchu rolno-żywnościowym,

Zwiększenie wykorzystania odnawialnych źródeł energii na obszarach wiejskich

Należy zintensyfikować działania systemowe służące, ochronie zasobów i pozyskiwaniu energii ze źródeł odnawialnych. Ponieważ istnieje znaczny potencjał rozwoju tych dziedzin, a zmiany klimatu i kryzys energetyczny będą nie tylko wyzwaniem, ale również stymulatorami rozwoju ekonomicznego i cywilizacyjnego.

Rekomenduje się ponadto większą współpracą z instytucjami samorządowymi i innymi ministerstwami w celu polepszenia koordynacji działań.

Porozmawiajmy

Zawsze jesteśmy chętni, aby odpowiedzieć na dodatkowe pytania:
d.cholost@kbpretendent.eu, +48 509 195 314

